

Horváth Lajos

Acélszerkezet hővel szembeni ellenállása

Az új OTSZ faanyagú tartószerkezetek tűzhatásra történő tervezési kérdései mellett az egyik izgalmas feladat az acélszerkezetek méretezése. Vizsgáljuk meg milyen változást jelent az Eurocode szabványsorozat az acélszerkezetek méretezésében?

Tűzhatásra méretezés

A 9/2008. (II. 22.) ÖTM rendelet kiadott Országos Tűzvédelmi Szabályzat 5. rész I/3. fejezet 6. pontja szerint az épületszerkezetek tűzállósági teljesítménye méretezési műszaki specifikációban (Eurocode szabványsorozat) található számítási módszer alkalmazásával is meghatározható. Ez a jogszabályi kitétel alapján az építészetben használt acél szerkezeti elemek statikai, tűzvédelmi méretezése teljesen új alapokra helyeződik. A megszokott tervezési módszer szerint a statikai méretezést követően az acélszerkezet tűzzel szembeni ellenállására a hatályon kívül helyezett a tűzvédelem és a polgári védelem műszaki követelményeinek megállapításáról szóló 2/2002 (I. 23.) BM rendelet 5. sz. mellékletének I/3. fejezete ad iránymutatást. A fejezet F 1.3. acélpillérekre vonatkozó függeléke a melegen hengerelt, 5 mm-nél nagyobb falvastagságú acélszerelvények tűzállósági határértékére 0,25 órát ad meg. Ezen túl a hidegen hengerelt, 5 mm-nél vékonyabb falvastagságú szerkezetek esetén 20 % -os tűzállósági határérték csökkenést is megállapít (0,2 óra). A tervezett acélszerkezet tűzvédelmi megfelelése ezen alapadatok alapján került eldöntésre, illetve meghatározásra a szerkezetvédelem szükségessége, milyensége. Ez a magyarázat nélküli egyszerűsítés teljes egészében figyelmen kívül hagyta az acélszerkezet terhelését, az őt ért tűzterhelés mértékét, és az ebből adódó felmelegedés nagyságát, pedig a szerkezet tűzzel szembeni ellenállását, illetve a szerkezet „jóságát” pont ezek az a fizikai tényezők határozzák meg.

Az Eurocode szerinti statikai tervezés az erőtani méretezésen túl, leképzi a szerkezet egyéb, így a tűz hatásaiból is adódó igénybevételt, és ezek közös vizsgálatát követően mondja ki a szerkezet megfelelését. Ez a módszer lehetőséget ad az acélszerkezetek szélesebb körben – akár védelem nélkül – történő alkalmazására, kihasználva az anyag kedvező fizikai tulajdonságait. Ezzel egyidejűleg megnöveli a tervezői felelősséget a helyes alapadatok meghatározásánál, mi alapján a szerkezet méretezése történik.

A termikus reagálás

A szerkezeti acélok tűzben történő viselkedésénél egyetlen fizikai jellemzőt kell szem előtt tartani: a szerkezet mindenkor hőmérsékletét. A szerkezet hőmérséklete meghatározza a mindenkor hőtágulás mértékét, mely semmilyen körülmények között sem elhanyagolható, illetve az acél szilárdsági mutatóit.

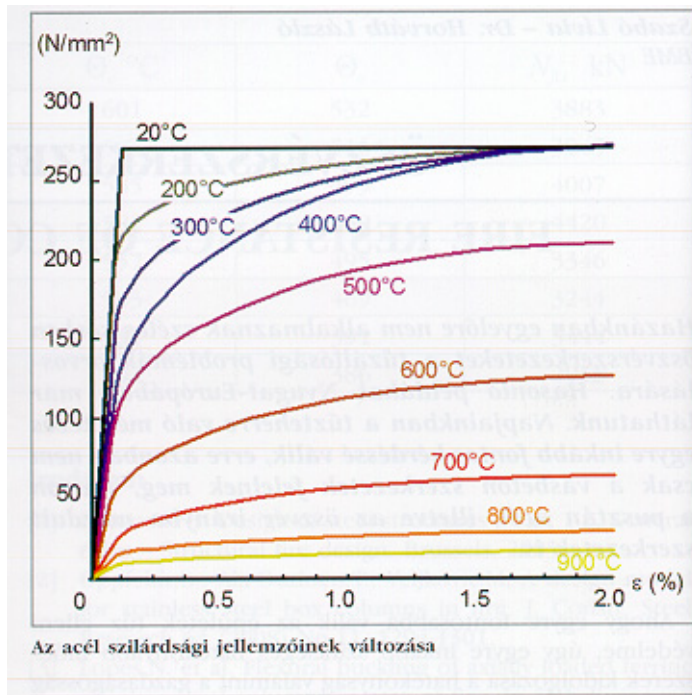
Ez a termikus reagálás az alapja a tervezési modelleknek, melyek három lépcsőben vizsgálják az acél-szerkezetek megfelelésségét:

- A kritikus acélhőmérséklet – amely a tönkremenetelt okozza – meghatározása során figyelembe vételre kerül az aktuális terhelés és a hőmérséklet függő teherbíró képesség.

- A termikus reagálás vizsgálatából a szerkezeten belüli hőmérséklet eloszlás meghatározásra kerül.
- Az első két pont kombinációja meghatározza az acélemek tűzállóságát.

Milyen változások zajlanak az acélban?

Ahhoz, hogy el tudjuk fogadni azt az elvet, hogy hőterhelésnek kitett acélszerkezet meghatározható teherbírással rendelkezik fontos, hogy ismerjük az acélban a hőmérséklet növekedés okozta változásokat, valamint a tervezés és a lehetőségek határait.

Az acél szilárdsági jellemzőinek változása

A vas (Fe, ferrum) elemi állapotban szürkésfehér, szívós, jól alakítható fém. A földkéreg 4,8% vasat tartalmaz különböző vegyületek alakjában. Az elemek közül ennél több csak oxigénből, szilíciumból és alumíniumból van.

Az elemi vas $1538\text{ }^{\circ}\text{C}$ -on olvad. A vasnak három kristályos módosulata van. Az olvadt vas hűlés közben szabályos térben középpontos kockarácsú kristályokká dermed (δ -vas), további hűlés során a *kristályszerkezet* $1394\text{ }^{\circ}\text{C}$ hőmérsékleten felületen középpontos rácsúvá (γ -vas) alakul át. Ismételt átalakulással $912\text{ }^{\circ}\text{C}$ hőmérsékleten a kristályok térben középpontos kockarácsúak (α -vas) lesznek, mely módosulatot szobahőmérsékleten is megtartanak. Általánosságban elmondható, hogy a felületen középpontos kockarácsú kristályszerkezetes fémek, a sok lehetséges „elcsúszási-siklási” síknak köszönhetően (pl.: alumínium) viszonylag képlékenyek. Ennek köszönhetően a vas megalakítási eljárásai is ebben a γ -vas állapotban történnek, mivel a γ -vas állapotú acél mindennemű terhelésre maradandó alakváltozással reagál. Az elemi vasra vonatkozó átalakulási hőmérsékleteket az ötvöző anyagok jelentős mértékben befolyásolják.

A vas a természetben nem fordul elő színes fém formájában (legfeljebb a meteoritvas ilyen), ezért azt érceiből, tűzi kohászati eljárással kell előállítani. A vas tűzi kohászata során a vasércből – amely főleg vasoxidos vegyületek keveréke – az oxigént redukálással távolítják

el. A redukálást szén segítségével végzik, minek eredményeként a nyersvasba jelentős mennyiségű szén kerül oldott állapotban. A nyersvas különböző szennyezőanyagokat (kén, foszfor, stb.) is tartalmaz, melyek általában nem teszik lehetővé a nyersvas ipari célú közvetlen felhasználását.

Az acél a vas legfeljebb 2,11 % szénrel alkotott ötvözete, de ötvözőelemként számos más elem is szóba jön (szilícium, mangán, króm, nikkel, molibdén, vanádium, volfrám stb.), melyekkel széles skálán lehet változtatni a végtermék tulajdonságait. Az acélgártás során a szennyezőanyagokat, illetve a felesleges szenet a nyersvasból kiégetik, továbbá szükség szerint ötvözőket adagolnak az acélhoz. Az építőiparban olcsó, könnyen előállítható szerkezeti acélokat alkalmaznak, melyek széntartalma gyártmányokként 0,08-015 % között változik, alacsony egyéb ötvöző-anyag tartalommal társultan.

Prága tűzteszt – A könnyített acélgerendák meghajoltak

Hűlés és rácsszerkezet

Az elemi vas szobahőmérsékleten oldott állapotában a kristályrácsban kis mennyiségű szenet képes megtartani, így az acélban még oldott állapotú szén a hűlés során – alapesetben – Fe_3C (vaskarbid) fémes vegyület formájában kiválik a szilárd oldatból. Ez a kiválás a ferrit szemcsehatárokon történik. Az így létrejövő szövetszerkezet alapvető hatással bír az acél szilárdságára, szívósságára, képlékenységére, keménységére. (Az acél szövetében megjelenő fázisok és szövetelemek – ásványtani mintára – neveket is kaptak. A vas legfontosabb ötvözőelemével, a szénrel alkotott egyensúlyi diagramja a **vas-szén állapotábra** (*vas-karbon diagram*). A diagramban az átalakulásra jellemző vonalak láthatók, és a jellemző hőmérsékleteket és kémiai összetételeket lehet róla leolvasni.)

A hűlés során a szerkezeti acéloknál 727 °C-on kialakul a térközepes köbös rácsszerkezet, ezzel megszűnik a lapközepes kristályrácsból következő képlékenység. Ebből adódóan kimondható, hogy az acél, illetve acélszerkezeteket ezen hőmérsékletre történő igénybevételre tervezni nem szabad. A γ - α -vas átalakulás során kivált, finom eloszlású vas-karbid biztosítja az acél azon tulajdonságát, hogy terhelésre kis mértékű, számítható rugalmas alakváltozással reagál, amely terhelési határokon belül maradó alakváltozást a szerkezetben a terhelés megszűnését követően nem okoz. Alacsonyabb hőmérsékleten folyamatosan csökken a képlékenységre történő hajlam, egyre nagyobb lesz a rugalmassági, (ami a terhelésből adódó nem maradandó alakváltozást jelent) határ és szakítószilárdság, így nő a teherviselő képesség.

A szilárdság változása

Ha megvizsgáljuk az acél szilárdsági jellemzőinek változását (lásd ábra) a hőmérséklet függvényében, láthatjuk, hogy 600 °C –on az általános szerkezeti acél már rendelkezik használható rugalmassággal (a diagram kezdeti lineáris szakasza), illetve teherbíró képessége már több mint harmada a szobahőmérsékleten igénybe vett acélnak. Ez a folyamat a hőmérséklet csökkenésével gyorsul, ami lehetővé teszi, hogy egy 500 °C –os igénybevételre számított acélszerkezet megengedett maximális húzófeszültségnek (természetesen ebben az esetben még a biztonsági tényezők beépítésre nem kerültek) 100 N/mm² értéket határozzunk meg maradó alakváltozás bekövetkezése nélkül.

Összességében elmondható, hogy az Eurocode bevezetésével, elterjedésével a magyar statikus tervező társadalom egy olyan új eszköz birtokába jutott, mellyel jobban kihasználhatók, jelen esetben az acélok tulajdonságaiból adódó lehetőségek. A lehetőségek kihasználása a tűzbiztonság sérülése nélkül megvalósítható, de ezzel párhuzamosan megnő a tervezői felelősség, a tervezői kockázat.

Horváth Lajos t. alez., főosztályvezető-h

Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság, Budapest